

6. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка / Михайло Коцюбинський. – Л. : [б. в.], 1914. – 231 с.
7. Можейко М. А. Ейдос [Електронний ресурс] / М. А. Можейко // Найновіший філософський словник. – Мінськ, 2003. – 1280 с. – Режим доступу : <http://arjom.ru/wiki/NFS>
8. Приходько І. Слово-образ у контексті історико-літературного процесу : навч.-метод. посіб. для вчителів укр. мови та л-ри, слухачів курсів підвищення кваліфікації / Інна Приходько. – Х. : Основа, 2010. – 255 с.
9. Рудницький М. Письменники зблизька / Михайло Рудницький. – Л. : Книжк.-журн. вид-во, 1959. – Кн. 2. – 184 с.
10. Франко І. Оповідання про Юрішка і Грдлічку / Іван Франко // Етнографічний збірник / [за ред. Івана Франка]. – Л., 1898. – Т. 5.
11. Хоткевич Г. Авірон, Довбуш : повісті, оповідання / Гнат Хоткевич. – К. : Дніпро, 1990. – 557, [2] с.
12. Хоткевич Г. Твори : у 2 т. / Г. М. Хоткевич. – К. : Дніпро, 1966. – Т. 2. – 1966. – 602, [1] с., [8] с. іл.
13. Хоткевич Г. Твори : у 8 т. / Гнат Хоткевич ; ред. і передм. А. Березинського. – Т. 7. – Х. : Рух, 1932. – 286, [1] с.
14. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності : українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – початку ХХ ст. : монографія / Н. М. Шумило. – К. : Задруга, 2003. – 354 с.

УДК 82.091:[821.161.2+821.111]

*Богдана Салюк
(м. Тернопіль)*

ОБРАЗ ДИТИНИ-БЕШКЕТНИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОІМАГОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ М. ТВЕНА “ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА” І ТРИЛОГІЇ ВС. НЕСТАЙКА “ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ”)

У статті проаналізовано образ дитини-бешкетника в етноімагологічній перспективі на матеріалі повісті М. Твена “Пригоди Тома Сойєра” та трилогії Вс. Нестайка “Тореадори з Васюківки”.

Ключові слова: етнообраз, національний характер, персонаж, бешкетник.

Салюк Б. А. Образ ребенка-сорванца сквозь призму этноиматологии (на материале повести М. Твена “Приключения Тома Сойера” и трилогии Вс. Нестайка “Тореадоры из Васюковки”). Анализируется образ ребенка-сорванца в этноиматологической перспективе на материале повести М. Твена

“Приключения Тома Сойера” и трилогии Вс. Нестайка “Тореадоры из Васюковки”.

Ключевые слова: этнообраз, национальный характер, персонаж, сорванец.

Saljuk B. A. The Image of a Mischievous Child through the Prism of the Ethno-imagology (on the material of M. Twain's tale “Thom Sawyer Adventures” and Vs. Nestajko's trilogy “Toreadory z Vasiukivky”). In the article the image of a mischievous child is analyzed in the ethno-imagological perspective on the material of M. Twain's “The Adventures of Tom Sawyer” and V. Nestajko's “Toreadors from Vasjukivka”.

Key words: ethnoimage, national character, character, mischievous child.

Постановка наукової проблеми та її значення. Літературна етноімагологія займається студіюванням етнообразів у художніх творах, відтворюючи так національну ідентичність персонажів. Репрезентація нації через етнообраз відбувається, зокрема, за допомогою естетичної категорії комічного, що спонукає до появи в національних літературах комічного персонажу, функціонування якого позначено не лише наявною літературною традицією та новаторством автора, а й приналежністю цього персонажа до певного етносу. Тому комізм героя в художніх творах, на думку Ю. Борева, національно зумовлений, тобто національні особливості гумору тісно пов'язані з національним характером персонажа [3, 40]. Таке твердження справедливе, вважаємо, не лише для персонажів т. зв. “дорослої” літератури, а й для персонажів творів для дітей, зокрема традиційного образу дитини-бешкетника.

Комічне стає визначальною категорією для характеротворення протагоніста-шибеника, адже й саме бешкетництво виражається передусім у дії, що так чи інакше передбачає акт сміху. Власне, традиційний образ *enfant terrible* в дитячій літературі різних країн, на нашу думку, втілює найбільш типові риси представника тієї чи іншої нації. Зокрема, певні ознаки вдачі бешкетників дитячих повістей М. Твена і Вс. Нестайка подаються як типові для етнообразів американця й українця. Своєрідного колориту персонажам творів письменників надає категорія комічного, адже почуття гумору притаманне національним характерам обох етносів. Як зазначає О. Долгушева, “сміх, гумор як соціокультурний і психологічний чинник є однією із складових обох народів, однією з найяскравіших характеристик

українця й американця, в якій дається взнаки як універсальна, так і суто національна, оригінальна природа комічного й сміху” [4, 5].

Отже, мета статті – дослідити традиційний образ дитини-бешкетника з позиції етноімагології, зокрема, зіставити особливості характеротворення протагоністів повісті М. Твена “Пригоди Тома Соєра” і трилогії Вс. Нестайка “Тореадори з Васюківки”, представників двох етносів – американського й українського відповідно.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Фігура бешкетника – провідного персонажа дитячої літератури США – повноцінно втілена в протагоністові повісті М. Твена “Пригоди Тома Соєра”, що є класичним прикладом відображення національного американського характеру, а також тісного зв’язку з національною комічною традицією.

Твенознавці одностайні в тому, що М. Твен – один із власне американських авторів, автентичний і локальний по суті, без європейських впливів, “найбільше втілення буйного фронтира”, як зазначав В. Л. Перрінгтон [8, 13]. У творчості прозаїка відбився національний досвід, тому “комічне, яке посідає одне з провідних місць в літературній спадщині письменника, несе на собі відбиток цього досвіду, визначаючи самотність художньої сміхової стихії в річищі фронтально-західницького гротеску” [4, 4]. М. Твен добре знав гумор південно-західного прикордоння, в основі якого гротескне поєднання героїчного та комічного, конструктивної та руйнівної енергії [5, 209], що, безперечно, вплинуло й на особливості характеротворення героїв його творів.

Великим відкриттям у повісті М. Твена, на думку П. Балдіцина, став “новий характер, значною мірою *типовий* для свого часу та для своєї країни, і zarazом *вічний образ* невичерпного на вигадки хлопця” [курсив наш. – С. Б.] [1, 128]. Отже, Тому Соєру притаманні характеристики традиційного образу бешкетної дитини та типового представника американської нації. Наприклад, фраза “церква – то ніщо проти цирку”, природна для дванадцятирічного хлопця, характеризує також ставлення до церкви пересічного американця XIX ст. [2, 235].

Визначальною національною рисою в образі Тома Соєра, на яку повсякчас звертали увагу дослідники (П. Балдіцин, С. Реілтон та ін.), вважається любов до зовнішніх ефектів. Бешкетництво хлопця в основному пов’язане з потребою в постійній увазі з боку оточення, а тому Том позиціонується у творі як неперевершений шоумен,

режисер-постановник власних вистав, який має терпіння дочекатися найоптимальнішого моменту задля створення більшого ефекту від власної витівки. Так, в епізоді присутності Тома, Джо і Гека на власному похороні хлопці, за задумом Тома, з'являються в церкві саме в ту хвилину, коли скорбота за ними всіх мешканців міста сягає свого апогею: "В міру того як священник говорив, уся паства дедалі дужче розчулювалась, аж поки всіх так пройняло, що до плачу згорьованих родичів долучився цілий хор нестримних ридань, і навіть сам пастир дав волю своїм почуттям і заплакав просто на кафедрі. Раптом на хорах почувся якийсь рух, але ніхто того не помітив; а за хвилину рипнули церковні двері, священник підвів зволожені очі від кусточки й прикипів до місця! Спершу одна пара очей, потім ще одна простежила за його поглядом, а потім усі, хто був у церкві, немов охоплені єдиним поривом, повставали з місць і вражено дивились на трьох «небіжчиків», які виступали проходом: Том на чолі, за ним Джо, а позаду знічений, розгублений Гек у своєму неподобному дранті. Увесь той час вони сиділи на порожніх хорах, слухаючи заупокійну відправу по самих собі!" [7, 114]. Найщасливішими моментами в житті Тома є ті, коли увага натовпу прикута до нього, коли всі однолітки заздрять йому, захоплюються ним. Ця потреба головного героя повсякчас проявляється в повісті. Наприклад, суцільною театральною виставою в мініатюрі виступає перша сцена твору, де тітка Поллі представляє зірку шоу – небожа Тома, ім'я якого є першим словом у книзі, разом це певний анонс до майбутніх витівок шибеника. Так підкреслюється його вміння маніпулювати та розважати свою аудиторію [10, 44]. Додамо, що аналогічно побудовано й першу сцену в трилогії Вс. Нестайка, коли дід Варава гукає Яву, аби покарати його за шкоду: "От знайдібіда, авантюрист шмаркатий! Ванько-о! Вилазь зараз же!" [6, 7].

Іншою національною рисою, якою наділений герой М. Твена, стає підприємливість. П. Балдіцин наголошує, що Том Соєр виступає одночасно цілком реалістичним образом та національним характером – героєм успіху [1, 137]. Відповідно, в його образі вбачаються типові характеристики американця-бізнесмена, зокрема, практичність поглядів та діловитість. Зазначимо, що схильність твенівського шибеника до ледарства вимагає від нього більшої креативності та винахідливості. Тож із притаманною американцям діловитістю та енергійністю Том Соєр уміє знаходити раціональні

рішення поставленого завдання, як-от в епізоді з фарбуванням паркану, коли він проявив себе справжнім підприємцем, який може отримати вигоду з обмежених ресурсів, і саме так, уважає П. Мессент, вписується в контекст американського ділового життя 1830-х рр., у традиційну американську історію успіху, тому в дорослому віці Том готовий зайняти своє місце в громаді як пересічний американець [9, 71–72].

Лідерські якості, організаційний талант і підвищена самостійність також визначають етнообраз американця, а тому притаманні й твенівському персонажу. Том Сойер визнаний лідер у дитячому соціумі, зокрема в товаристві з Джо Гарпером і Геком Фінном, провідний організатор та менеджер їхніх пригод. Самостійність американця визначена важкими роками освоєння Заходу з його дикою природою, складними умовами життя фронтиру, тому прагнення в усьому покладатися на власні сили цілеспрямовано формується з дитинства. Тому Том звик вирішувати проблеми сам, без допомоги дорослих.

Бажання здобути успіх і славу якнайшвидше (витівки, що набирають ознак театральної вистави), а не сумлінною тривалою працею, стає стрижнем національного характеру твенівського протагоніста. Після тріумфального повернення хлопців з острова Джексона Том вирішує жити лише задля слави. Свої розповіді про неймовірні пригоди та подвиги шибеник схильний перебільшувати, аби зазнати ще більших почестей: “Вони [Том і Джо. – С. Б.] почали розповідати про свої пригоди жадібним слухачам – справді тільки почали, бо, зважаючи на невичерпну фантазію оповідачів, кінця тій розповіді не було видно” [7, 119]. Хвалькуватість дитячого персонажа притаманна етнічному образу американця, а власне особиста похвальба є особливістю американського гумору [5, 210], поряд із перебільшенням та показною хоробрістю.

Отож, етнообраз американця проявляється в провідних рисах особистості Тома Сойера, зокрема: пристрасть до зовнішніх ефектів, підприємливість, що часом позначається крутіством, лідерські та організаційні якості, прагнення швидкої слави й успіху. Однак цей національний тип, на думку П. Балдіцина, зображений письменником із чималою долею насмішки та сатири [1, 154]. Власне, категорія комічного відіграє фундаментальну роль у творі, бо реалістична оповідь про життя звичайного американського хлопця була б прісною та надміру дидактичною. У “Пригодах Тома Сойера” дитинство загалом виступає символом наївності, чистоти, щирості, тобто тих якостей,

які бачили в собі американці в XIX ст., а також слугує засобом комічного світосприйняття та вивертання навиворіт серйозних речей, тож “дитячий світ є комічним двійником дорослого” [5, 241–244]. Тому комічний протагоніст твенівської повісті стає живим утіленням американського національного характеру з усіма його перевагами та недоліками.

Як зазначалося вище, Том Соєр і Ява з Павлушею репрезентують традиційний образ дитини-шибеника, тому типологічно подібною видається їх бешкетна природа, проте поведінка персонажів американської та української дитячої літератури позначена особливостями національного характеру.

Визначальною рисою етнообразу українця вважається кордоцентризм, тобто перевага емоційної сфери над раціональною, що домінує в поведінці протагоністів трилогії В.с. Нестайка – Яви та Павлуші. “Тореадори” є сердечними, чуйними у ставленні до оточення, співчутливими до долі інших. Вони завжди готові прийти один одному на допомогу в скрутну хвилину: Ява рятує Павлушу від гніву діда Салимона, натомість Павлуша рятує Яву із затопленого будинку і т. д. Відтак хлопці прощають і свого ворога Будку та беруть із собою на кіностудію: “І ми [Ява і Павлуша. – С. Б.] візьмемо Будку. А що! Хай зіграє в кіно. Хай прославиться наш учорашній ворог, який завів нас у підземелля і думав настрахати до смерті... Хай! Нам хотілося бути сьогодні благородними, добросердними і великодушними” [6, 249]. Емоційно-почуттєвий бік удачі бешкетників переважає над розумом, що часом призводить до якої-небудь пригоди, адже герої трилогії не мають звички розмірковувати над наслідками своїх дій. Проте саме в цьому їхня перевага перед іншими персонажами.

Вагомим чинником національного характеру українця виступають складники козацької суспільно-філософської системи, а саме: безоглядне молодецтво, широта душі, героїка, романтично-ліричні поривання, сильні пристрасті, буйні веселощі, гумор тощо [4, 49]. Парубоцький запал як особливість козацької душі, іноді нерозсудливий, проявляється в характерах “тореадорів”, які навіть можуть між собою побитися, вирішуючи, хто з них правий (сцена з боєм биків). Однак часто намір похвалитися своєю вдачею та вміннями обертається для бешкетників халепою, і вони стають об’єктом читацького сміху, як-от в епізоді знайомства з київськими школярами: “А потім почали купатися. ... Але стрибати у воду з верби ніхто не вмів. І отут

мій друг Кукурузо показав, що таке васюківські хлопці. ... Всі тільки ахнули. ... Мене [Павлушу. – С. Б.] розібрало, і я схотів довести, що я теж геройський хлопець. ... Але мене спіткала невдача. ... Я зачепився за сучка і розпанахав труси з низу аж до пула ... Придержуючи своє нещастя однією рукою і мало не плачучи від сорому, я безславно спустився вниз” [6, 120].

Постійне прагнення до героїки, здійснення сміливих учинків стає засобом перевірки шибениками власної хоробрості, підтвердження приналежності до славетного козацького минулого українців. Тому хлопці болісно реагують, коли дізнаються, що більшість їхніх однокласників належить до козацького роду, а вони – ні: “Особливо ми [Ява і Павлуша. – С. Б.] не могли пережити, що Стьопа Карофолька, староста класу, відмінник і взагалі позитивний образ, ... в якому не було ні на стілечки нічого козацького, – був прямий безпосередній нащадок славного запорожця” [6, 225]. Хоча саме вони, “тореадори”, за своєю завзятою, бешкетною вдачею й повинні мати козацьке коріння.

Тож стрімке бажання Яви та Павлуші виокремитися із загалу, бути кращими за інших є складником українського характеру. Хлопці мріють зробити щось надзвичайне, аби про них повсюди заговорили, проте часто результат їхніх витівок стає для них неочікуваним. “Тореадори” отримують протилежний від омріяного ефект, як-от героїчний, на їхню думку, вчинок зі стеженням за “шпигунами” призводить до пригоди із загубленням у кукурудзі, над якою потішалася вся Васюківка (“От хлопці! От артисти! І кіна не треба! Ге-ге-ге!” [6, 85]).

Українська література, як і американська, підтримує тісний зв’язок із комічною фольклорною традицією, де переважає позитивне ставлення до “низьких” персонажів, зокрема “простаків”. Твір дитячого прозаїка виступає наступником цієї традиції, тому протагоністи-шибеники зображені наївними не лише через свій вік, а й через статус “простаків”, що посилюється їхньою функцією гомодієгетичних нараторів. Отож, через свою наївність Ява і Павлуша повсякчас потрапляють в халепу, тому й стають об’єктами сміху читача. Однак попри невдачі, “тореадори”, як справжні українці, ніколи не втрачають оптимізму та життєрадісності. Так, після прочуханки від діда Варави Павлуша зауважує: “Ми сидимо у картоплі під вишнею. Сидимо й журимось, що така прикра невдача спіткала нас з отим

«метром». Але довго журитися ми не вміємо» [6, 15], тому хлопці відразу вигадують іншу пригоду.

Отже, аналіз трилогії “Тореадори з Васюківки” в етноімагологічній перспективі свідчить про наявність у характеристиці протагоністів таких рис українського етнообразу, як кордоцентризм, завзятість, героїка, наївність і життєрадісність, що надають персонажам-шибеникам глибинності та об’ємності.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Органічним для творчості М. Твена, зокрема “Пригод Тома Сойера”, був розвиток у “руслі сміхової літератури” [1, 129]. Так само провідним прозовим жанром Вс. Нестайка були гумористично-пригодницькі повісті, до яких відносимо й трилогію “Тореадори з Васюківки”. Але попри зображення обома письменниками проявів національного характеру в традиційному образі дитини-шибеника, це завдання вони реалізували по-різному. У повісті М. Твена переважає іронічне змалювання провідних рис американського характеру, втілених в образі Тома Сойера; натомість у трилогії Вс. Нестайка спостерігається гумористичне ставлення до особливостей етнообразу українця, репрезентантами якого у творі стали Ява та Павлуша. Отож, за допомогою етноімагологічного підходу уможлиблюється розуміння особливостей характеротворення героїв творів М. Твена і Вс. Нестайка, відповідно, ця методологія стає перспективною для подальших студій традиційного образу дитини-бешкетника.

Література

1. Балдицын П. Творчество Марка Твена и национальный характер американской литературы / П. Балдицын. – М. : Изд-во “ВК”, 2004. – 300 с.
2. Боброва М. Марк Твен. Очерк творчества / М. Боброва. – М. : Гос. изд-во худ. лит., 1962. – 503 с.
3. Боров Ю. О комическом / Ю. Боров. – М. : Искусство, 1957. – 232 с.
4. Долгушева О. В. Типологія комічного в художній прозі І. С. Нечуя-Левицького і Марка Твена : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / Ольга Валеріївна Долгушева. – К., 2000. – 160 с.
5. История литературы США / [ред. кол. Я. Н. Засурский, М. М. Коренева, Е. А. Стеценко]. – М. : ИМЛИ РАН, 2003. – Т. IV. – 991 с.
6. Нестайко Вс. Тореадори з Васюківки / Вс. Нестайко. – К. : Веселка, 1973. – 415 с.
7. Твен М. Пригоди Тома Сойера. Пригоди Гекльберрі Фінкса : [повісті]: [пер. з англ.] / М. Твен. – Т. : Навч. кн. “Богдан”; К. : Веселка, 2004. – 480 с.

8. A Companion to Mark Twain / [ed. by P. Messent, L. J. Budd]. – Oxford : Blackwell Publishing, 2005. – 568 p.
9. Messent P. The Cambridge Introduction to Mark Twain / P. Messent. – New York : Cambridge University Press, 2007. – 138 p.
10. Railton S. Mark Twain : A Short Introduction / S. Railton. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2004. – 132 p.

УДК 821.161.2 С-91

Тетяна Сушкевич
(м. Житомир)

АВТООБРАЗИ В ГЕТЕРОПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ХХ СТ.

У статті розглянуто українські історичні романи ХХ ст. у контексті імагології. Увагу зосереджено на співвідношенні стереотипних уявлень і художнього відтворення автообразів у гетеропросторі, а також на ролі композиційних прийомів при цьому відтворенні.

Ключові слова: історичний роман, стереотип, автообраз, гетеропростір.

Сушкевич Т. А. Автообразы в гетеропространстве в украинском историческом романе ХХ в. В статье рассматриваются украинские исторические романы ХХ в. в контексте имагологии. Внимание сконцентрировано на соотношении стереотипных представлений и художественного воссоздания автообразов в гетеропространстве, а также на роли композиционных приёмов при этом воссоздании.

Ключевые слова: исторический роман, стереотип, автообраз, гетеропространство.

Sushkevych T. O. Auto-Images in the Hetero-Space in Ukrainian Historical Novels of the XX Century. In the article Ukrainian historical novels of the XX century are examined in the context of imagology. The attention is concentrated on the correlation of stereotype presentations and the artistic recreation of auto-images in the hetero-space, also on the role of composition receptions at this recreation.

Key words: historical novel, stereotype, auto-image, hetero-space.

Постановка наукової проблеми та її значення. Імагологія вивчає культурологічні, історичні, соціологічні, психологічні аспекти образів. Літературна імагологія, визначаючи названі особливості художніх образів і наголошуючи на їх “етнорепрезентаційній” функції, поділяє їх на авто- і гетерообрази. Автообраз, або Я-образ, передає